

**ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА
В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, СТАТУСНО-РОЛЬОВІ
ТА ВЛАДНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ**

М. Ф. Москалюк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 57;
тел. +38(067) 907 94 56; e-mail: Moskaljuk62@ukrl.net*

У статті досліджуються конституційно-правові, статусно-рольові та владно-функціональні характеристики інституту президентства. Особливу увагу приділено політологічному аналізу ролі та місця президентури в сучасних політичних системах. Охарактеризовано вплив домінуючих факторів на специфіку інституту президентства в контексті його позиціонування у владній системі стримувань і противаг. Здійснено порівняльний аналіз політико-правових норм відповідальності/безвідповідальності президента та процедурних механізмів усунення і заміщення його з поста глави держави. З'ясовано порядок обрання та основні вимоги щодо кандидатури на посаду президента в сучасній політичній практиці.

Ключові слова: *інститут президентства, президент, глава держави, президентура, політична система, форма державного правління, президентська республіка, парламентська республіка, напівпрезидентська республіка.*

Інститут президентства в науковому фаховому середовищі розглядається як один з різновидів інституту глави держави. На відміну від монарха, який здебільшого успадковує свій пост, рідше – призначається або обирається правлячою сім'єю і, при цьому, володіє правом довічного володарювання, президент, у республіканській моделі, тільки виборчим шляхом отримує владу на визначений термін. Сам термін «президент» має латинське походження – «praesidens», дослівно означає «той, що сидить попереду» [13, с. 152].

Вітчизняний вчений-правознавець В. Сухонос вважає, що монарх, а тим більше президент, є значно ширшою категорією, аніж глава держави. Президент може не тільки очолювати державу, але й бути главою виконавчої влади, арбітром нації або взагалі мати невизначений статус. Конституційне закріплення президента главою держави, на його думку, фактично означає, що президент – це, насамперед, національний лідер, що обіймає керівну (найвищу) державну посаду [17, с. 9-10].

У руслі правознавчого наукового дискурсу інститут президентства розглядається як «сукупність конституційно-правових норм, що регулюють формування і функціонування президентської влади» [17, с. 11]. У політологічному фаховому середовищі побутує думка, що інститут президентства в політичній системі виступає, насамперед, як владна інституція, що забезпечує та характеризує владні повноваження президента в сфері державного управління, які залежать як від конституційних норм, так і політичної діяльності президента в контексті його розуміння Основного закону [11, с. 13].

З огляду на різноманітність тлумачень інститут президентства можна аналізувати як в широкому, так і вузькому значенні. У першому випадку – це орган, що втілює верховну владу в державі. У другому – президент є складовою частиною партійної, законодавчої, виконавчої чи судової влади. При цьому, одні дослідники президентську владу розглядають як самостійну та домінуючу, інші вважають, що інститут президентства не входить до жодної гілки, знаходиться над ними, впливаючи на їхнє функціонування. У цьому контексті главу держави «можна визначити як відносно повністю або частково самостійний... вищий державний орган, що уособлює єдність різних гілок влади в державі, представляє її всередині та за межами країни» [17, с. 44].

На сьогодні президентура існує у понад 150 державах. У світовій практиці вона функціонує в двох основних формах – одноосібній та колегіальній. Перша притаманна для більшості країн з республіканською формою правління, друга, застосовується скоріше як виняток. Прикладом колегіального президентства (модель «директорату») можуть слугувати Уругвай, Кіпр (1960-1963 рр.) Боснія і Герцоговина (з 1996 р.) [2, с. 187]. Колегіальний різновид інституту глави держави (Федеральна Рада) характерний також для Швейцарії, попри наявність поста президента, який обирається членами Ради на 1 р. з обмеженими повноваженнями. Варто зазначити, що при колегіальній формі основні президентські повноваження здійснюються колегією, а другорядні, як правило, головою колегії [18].

Інститут президентства доцільно розглядати в контексті статусу президентів. Ці поняття співвідносяться між собою як форма (інститут) та зміст (статус). У цьому випадку інститут президентства найповніше розкривається саме через його статус. В. Сухонос розрізняє три статусні різновиди: структурний (положення в системі органів державної влади), функціональний (функції, повноваження та відповідальність) і організаційний (формування та припинення повноважень президента) [17, с. 12]. На наш погляд, вони тісно між собою пов'язані, вибудовують політико-владну, елітно-рольову та авторитетно-легітимну основу президентства як політичного та соціального інституту.

Як свідчить світова практика в системі органів державної влади президент може бути тільки главою держави із здебільшого представ-

ницькими повноваженнями, главою держави та виконавчої влади, главою держави з можливостями впливу на інші гілки влади. У випадку, коли президент розглядається складовою частиною виконавчої влади, він формально може не вважатися її носієм, виступати лише номінальним главою (це характерно для Австрії), або ж навпаки, як у США чи Мексиці, очолювати виконавчу гілку влади. Президент може також, де-юре, не бути главою чи носієм виконавчої влади, але, де-факто, впливати на неї через кадрові та інші повноваження, тобто призначати, звільняти з посад, скасовувати акти уряду тощо. Нарешті, світова практика наводить приклади країн, де президент або взагалі не включений у систему органів виконавчої влади, або його вплив у цій сфері є мінімальним (ФРН) [20, с. 74]. Як правило, реальне позиціонування президента у владній системі сучасних держав залежить від форми правління, типу політичного режиму, домінуючих традицій, звичаїв тощо. У президентських республіках глава держави є одночасно главою виконавчої влади, виступає як лідер нації. У парламентських моделях, навпаки, президент не бере реальної участі в державному управлінні, але у кризових ситуаціях його вплив на політичний процес суттєво зростає. У напівпрезидентських республіках посади глави держави і глави уряду розділені, а виконавча влада перебуває під подвійним контролем – відповідальна перед парламентом і підзвітна президенту.

У межах функціонального статусу за главою держави конституційно закріплені певні повноваження. Вони фактично є обсягом прав, якими володіє президент. Натомість функції це діяльність глави держави в контексті реалізації своїх повноважень. По-суті, у президентських функціях відображено соціальне призначення цього владного інституту, його роль та місце в системі суспільних відносин.

У фаховому науковому середовищі виокремлюють ціле різноманіття президентських повноважень і функцій. Серед них найбільш універсальними є представницькі. Президент як глава держави є найвищою посадовою особою в механізмі владних відносин, здійснює верховне представництво держави ззовні і всередині, виступає гарантом її територіальної цілісності та суверенітету, гарантом конституції, захисту прав і свобод людини [16]. При цьому, варто зазначити, вкрай важливим є моральний авторитет глави держави. Його низький рівень або відсутність негативно впливає на легітиміацію як державної влади взагалі, так і держави зокрема. До цієї ж групи президентських функцій відносять також право глави держави звертатися з посланнями (зверненнями) до народу. Як правило у них актуалізуються нагальні проблеми політичного та соціально-економічного становища держави, окреслюються основні напрями її внутрішньої і зовнішньої політики. Як лідер нації президент може також володіти правом проведення загальнонаціонального референдуму з важливих суспільно-значущих питань.

Друга група повноважень і функцій президента пов'язана із реалізацією законодавчої влади та його участі в законодавчому процесі. Мова йде про право скликати, відкривати або закрити чергові та позачергові сесії парламенту, у випадках, передбачених конституцією, достроково його розпустити. Сюди ж відносимо володіння главою держави законодавчою ініціативою, тобто можливість вносити законопроекти та визначати їх першочерговість, а у разі прийняття здійснювати їх промульгацію або ж накладати вето. Під промульгацією розуміємо введення президентом законопроекту в дію, шляхом його підписання та оприлюднення. Термін промульгації коливається від 7 днів (Ірландія) до 3 місяців (Фінляндія) [6, с. 8]. У випадку абсолютного (резолютивного) вето парламент не може його подолати простою чи кваліфікованою більшістю голосів на відміну від відносного (відкладального) вета, де така можливість зберігається. У разі подолання вето президент, як правило, зобов'язаний закон підписати. Для республіканської моделі абсолютне вето фактично не застосовується У США, для прикладу, прийнятий повторно закон кваліфікованою більшістю 2/3 голосів обох палат конгресу взагалі не потребує підпису глави держави. Також відмінною американською специфікою функціонування законодавчого процесу є т.зв. «кишенькове вето». На підписання або відхилення закону президентові надається 10 робочих днів. Якщо цей термін є меншим, а закон главу держави не влаштовує, він, умовно кажучи, «кладе його до кишені», тобто, не розглядає. Після закриття сесії конгресменам вето подолати неможливо.

Розрізняють загальне та часткове вето. У першому випадку президент має право призупинити впровадження в дію закону в цілому, в другому – його окремі статті чи положення.

Враховуючи світовий досвід, можна виділити країни, де право вето є виключним правом президента – Албанія, Білорусь, Болгарія, Греція, країни Балтії, Латинської Америки. Натомість взагалі не можуть бути ветовані закони главою держави у Австрії, Боснії і Герцоговині, Ісландії, Німеччині, Хорватії. У ряді європейських держав президент може застосовувати право вето або лише до певних рішень, або тільки з дотриманням відповідних правил, в яких важлива роль відведена уряду. Так, в Ірландії глава держави зобов'язаний підписати внесений прем'єр-міністром і схвалений парламентом закон не раніше ніж на п'ятий і не пізніше, ніж на сьомий день з дня його одержання. Згідно з конституцією Македонії президент не має права вето щодо законів, прийнятих не менше як двома третинами від складу парламенту. У Словаччині президент застосовує право вето щодо закону тільки на вимогу уряду, в Чехії – не може накладати вето на закони, які вносять зміни до конституції [3, с. 6].

Важливими є повноваження та функції глави держави в сфері державного управління. Вони характеризують обсяг впливу президента на

виконавчу владу, можливість його участі у формуванні уряду, призначення та прийняття відставки глави уряду, відправлення у відставку уряд у повному складі тощо. Загалом, функції виконавчої влади президента можна розділити на основні і допоміжні. До перших відносимо, насамперед, регулятивно-управлінську функцію, пов'язану із керівництвом економікою, фінансами, культурою, освітою, внутрішніми та зовнішніми справами держави, до других – видання власних нормативно-правових актів, указів, декретів тощо [1, с. 17].

У контексті реалізації судової влади президент володіє правом призначати на судові посади, правом помилування, пом'якшення судових покарань, проголошення амністії.

У зовнішньополітичній сфері він має право укладати, ратифікувати і денонсувати міжнародні договори, призначати і відкликати послів та інших дипломатичних представників.

Як верховний головнокомандувач президент очолює Раду національної безпеки і оборони, має право оголошувати надзвичайний (військовий, облоговий) стан на території всієї країни або її окремих частин. До його компетенції віднесено також оголошення війни і миру [5].

Ряд авторів виділяють дискреційні повноваження глави держави, тобто, вибіркові, які він застосовує з власної ініціативи [15, с. 62-68]. Як правило, їхня сфера доволі незначна. Такі повноваження називають ще «сплячими». Зокрема, до них можна віднести вже згадане право вето.

С. Паречина, аналізуючи обсяг президентських прерогатив, виділяє три основні групи функцій: гарантійна, арбітражно-інтегративна та контрольна. Гарантійна функція певним чином пов'язана із представницькими повноваженнями, які дозволяють президентові як главі держави бути гарантом суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав і свобод громадян. Для прикладу, у Франції президент виступає також гарантом незалежності судових органів, у Білорусії – гарантом економічної і політичної стабільності. Арбітражно-інтегративна функція впливає із самої логіки розподілу влади на три гілки і необхідності їх узгодженої взаємодії та співпраці. Президент, у цьому випадку, координуючи дії державних органів, стає ефективним впливовим та авторитетним арбітром, що забезпечує політико-економічну стабільність держави. Нарешті, контрольна функція проявляється у здатності президента контролювати органи влади та державні інститути. У відношенні до виконавчої влади вона обумовлена необхідними звітами уряду перед президентом, прямим підпорядкуванням йому ряду міністерств і відомств, відміни нормативних актів уряду тощо [11, с. 25-26].

В. Сухонос за сферою суспільних відносин виділяє внутрішні (політична, економічна, культурна та ін.), зовнішні та оборонні функції глави держави. За способами і засобами діяльності він виділяє загальну групу владних функцій, до яких, як правило, зараховує представницьку та правотворчу. Крім них президент може реалізовувати особливі владні

функції – гарантійну та виконавчу. У розумінні В. Сухоноса, первинним елементом структури функцій, їхнім глибинним змістом є повноваження глави держави. Їх автор класифікує за юридичним вираженням, нормативним закріпленням і за умовами діяльності. За юридичним вираженням функції бувають відкриті (такі, що закріплені в конституції) і приховані (застосовуються лише в кризових ситуаціях). За нормативним закріпленням повноваження можуть бути конституційними (мають закріплюватися в конституції) та звичайними (закріплюються в інших нормативно-правових актах). Нарешті, за умовами діяльності повноваження бувають постійними і тимчасовими, тобто такими, що діють в умовах надзвичайного або військового стану. Кожна з функцій президента як глави держави реалізується через певну групу повноважень. Зокрема, у межах представницької функції президент здійснює дипломатичні, кадрові, церемоніальні та арбітражні повноваження. Правотворча функція реалізується за допомогою законотворчих повноважень та прийняття власних нормативно-правових актів. Зміст виконавчої функції складається з установчих та організуючих повноважень, гарантійної – реалізується через повноваження у сфері оборони, подолання надзвичайних ситуацій, забезпечення прав і свобод громадян [17, с. 71-73].

Також функції глави держави мають формальний та неформальний вимір. Якщо в формальному зрізі вони мають чітке конституційно-правове окреслення, то під неформальними слід розуміти такі, що де-юре не належать президенту, але де-факто ним успішно реалізуються. До неформальних практик відносимо «телефонне право», блат при призначеннях на відповідні посади, патронажно-клієнталістські відносини, репресії проти інакодумців, корупцію, клановість, непотизм, «інститут чорного ринку» тощо. За оцінкою М. Чабанної «неформальні інститути... доповнюють, а подекуди і суттєво впливають на реалізацію конституційних засад політичного режиму, посилюючи, послаблюючи або заміщуючи формальні» [19, с. 230]. На думку відомих теоретиків неформальної інституціоналізації В. Меркеля та А. Круассана, вона переважає в умовах «дефектного», недемократичного політичного устрою, а самі неформальні практики є результатом еволюції інститутів авторитарних політичних режимів [9, с. 20]. Не випадково на пострадянському просторі, де політичні режими містять транзитивні та авторитарні риси, неформальні практики, за винятком країн Балтії, стали нормою у функціонуванні політичних інститутів взагалі та президентства зокрема.

Конституційний статус президента як глави держави зазвичай передбачає його недоторканість, тобто неможливість притягнення до адміністративної відповідальності. Статус недоторканості президента закріплено в конституціях Італійської Республіки, Литви, Чехії та ін. У конституції Франції термін «недоторканність» не використовується, але зберігається його зміст [4, с.47]. У низці країн до президента може бути пред'явлений цивільний позов, а кримінальна відповідальність можлива

лише після позбавлення влади шляхом імпічменту (у перекладі з англ. оскаржувати, брати під сумнів, притягувати до суду). За приклад може слугувати конституційна норма в США (ст. 2), згідно з якою президент усувається з посади у випадку завершені процедури імпічменту або визнанні його винним у державній зраді, хабарництві чи інших тяжких злочинах і правопорушеннях. Крім США процедура імпічменту закріплена конституційним правом у ряді країн, щоправда підстави можуть бути різними. В Італії імпічмент президента можливий тільки за державну зраду або посягання на конституцію (ст. 90), у ФРН – лише за навмисне порушення конституції або іншого федерального закону.

Окрім процедури імпічменту президент може бути усунений від влади за результатами загальнонаціонального референдуму, через недієздатність, а також у випадку добровільної відставки. Разом з тим, існують ще особливі обставини. Наприклад, у Португалії президент може втратити посаду у зв'язку з виїздом із країни без погодження з парламентом, в Ірландії – з урядом. Вітчизняний правознавець В. Кохановський, проаналізувавши конституції понад 20 країн Європи, Азії, Північної та Південної Америки і Африки, обґрунтовує тезу про правову рівність всіх громадян незалежно від статусу та відсутність окремого чи особливого захисту інституту глави держави [4, с. 48].

Загалом імпічмент або усунення президента з поста за результатами референдуму є демократичними нормами політичної відповідальності глави держави [8, с. 43].

Існують різні способи заміщення вакантного поста президента. У США, Бразилії, Індії ці обов'язки покладаються на віце-президента, у Мексиці – на тимчасово обраного парламентом главу держави, в інших країнах – на главу парламенту чи однієї з палат (ФРН, Франція, Білорусь, Грузія) або прем'єр-міністра (Австрія, Фінляндія, Росія). Прикметно, що у структурі президентської влади у ряді держав, як правило – президентських республіках, засновується посада віце-президента. Виключення складають Болгарія, де існує напівпрезидентська форма та парламентські республіки Індія і Швейцарія.

Юридичним виявом безвідповідальності глави держави є інститут контрасигнатури. Дана категорія трактується як порядок, при якому затверджені президентом укази, акти або інші розпорядження підлягають обов'язковому підпису прем'єр-міністром чи профільним міністром, до відомства якого вони належать [7, с. 342-347]. Принцип контрасигнації закріплений в конституціях США, ФРН, Франції, Австрії, Італії, Японії та ін.

У сучасних політичних системах інститут президентства функціонує на тлі конституційно закріплених строків перебування при владі, тобто легіслатури. Тривалість терміну, на який обирається глава держави є важливим елементом системи президентських виборів. Легіслатура буває різною: 1 р. у колегіальній президентській моделі Швейцарії, 3 р.

у Латвії (до 1997 р.), 4 р. в США, Угорщині, Румунії, Коста-Ріці, 5 р. у Бразилії, ФРН, Греції, Португалії, Чехії, 6 р. у Австрії, Венесуелі, Єгипті, Лівані, Мексиці, Росії, Фінляндії. До 2002 р. на 7 р. обирався президент у Франції, сьогодні ця норма притаманна для низки франкомовних країн Африки, а також для Ірландії та Італії. Найбільш поширеними є 4-ри та 5-ти річні терміни перебування президента на посаді.

З метою забезпечення демократичних засад у здійсненні державної влади в конституціях багатьох країн передбачені термінальні обмеження щодо переобрання однієї й тієї ж особи на посаду президента. Витоками такої практики є відмова першого президента США Дж. Вашингтона балотуватися втретє. За винятком президента Ф.Д. Рузвельта, який перебував на посаді чотири терміни, ця практика більше не порушувалася. XXII поправка до американської конституції (1951 р.) обмежила перебування однієї й тієї ж особи на президентській посаді тільки двома строками. Загалом термінальні обмеження є різними. Найбільш жорсткими (лише один термін) вони є у деяких країнах Латинської Америки – Гватемалі, Гондурасі, Коста-Ріці, Мексиці, Парагваї. Крім США, у низці країн, зокрема, Польщі, Хорватії президент може перебувати на посаді лише два строки, натомість у – Португалії, Словаччині, Чехії – не більше два терміни підряд. У ряді латиноамериканських країнах можливе переобрання через строк, у Панамі – через два строки. Є країни, в яких немає чітко визначеної конституційної норми щодо строків перебування на президентській посаді, але демократичний тип політичної культури унеможливорює більш ніж два терміни підряд (Франція, Італія).

У авторитарних політичних системах або в державах з низьким рівнем демократії можливим є феномен збереження при владі більш як на два терміни. Наочним прикладом можуть бути багаторазові президентські терміни у багатьох пострадянських країнах (Казахстан, Таджикистан, Узбекистан, Білорусь). У деяких пострадянських республіках у функціонуванні президентства проявляються монархічні ознаки: одноособовість, довічність та спадковість влади (Азербайджан, Туркменістан, Росія) [10, с. 211].

Загалом, свого роду крайнощами є обрання президента на 1 р. і на довічний термін. Як показує світова практика обмеження терміну повноважень президента двома термінами є більш оптимальним варіантом, що сприяє демократизації політичної системи, ніж необмежене переобрання, яке створює умови для розвитку авторитаризму. Саме ж встановлення терміну повноважень президента покликане зберегти циркуляцію політичних еліт, перешкодити формуванню незмінного клану управлінців, відкрити шляхи входження в ешелони влади нових політичних діячів [4, с. 49].

Обрання на посаду президента передбачає відповідність певним вимогам, серед них, насамперед – громадянство країни. У цьому випадку існують різні варіанти: кандидат у президенти повинен мати грома-

дянство з часу народження (США, Фінляндія, Португалія), або шляхом набуття (Греція). Також претендент на президентське крісло повинен володіти всіма громадянськими і політичними правами, мати вік пасивного виборчого права, який дозволяє висувати свою кандидатуру. Щодо останнього, він може бути різним: 25 р. у Венесуелі, 30 р. – Домініканській Республіці, 35 р. в Австрії, Угорщині, Україні, США, Португалії, Перу, 40 р. у ФРН, Греції, Єгипті, Литві, 45 р. у Китаї, Монголії, 50 р. в Італії, Нігерії. Цікавим прикладом серед країн ЦСЄ є Словенія, де віковий ценз пасивного виборчого права відсутній, що теоретично створює умови для висування своєї кандидатури 18-річним правоздатним громадянам [12]. Можливим є також встановлення граничного віку, наприклад, у Намібії – до 65 р. Конституції багатьох країн встановлюють ценз осілості для кандидатів на президентську посаду: не менше 1 року – у Мексиці, 14 років – у США [14, с. 49]. Також різними є вимоги щодо освітнього статусу претендента на президентську посаду. У Нігерії кандидат має мати освіту не нижче середнього рівня, в Азербайджані та Туреччині – вищу, на Філіппінах – бути грамотним. У деяких країнах для кандидатів на посаду президента впроваджено національно-етнічний ценз (Німеччина, Португалія, Єгипет, Сирія), приналежність до певної релігійної конфесії (іслам – Сирія, Туніс, католицизм – Аргентина), володіння державною мовою (Казахстан, Киргизстан, Молдова), мати незаплямовану репутацію тощо. В окремих країнах Азії і Африки існує територіально-регіональний ценз, що надає перевагу вихідцям з окремих регіонів країни (Індонезія, Нігерія). Також доволі поширеною є норма, щоправда не закріплена конституційно у Західній Європі, згідно з якою президент повинен бути цивільною, а не військовою особою. Натомість це обмеження є абсолютно неприйнятне для глав ряду азійських, африканських та латиноамериканських країн, що здобули владу шляхом військових переворотів. У багатьох державах кандидати на президентських виборах є лідерами або членами політичних партій. У деяких республіках азійського та африканського регіону претендент на президентське крісло повинен очолювати правлячу партію. Разом з тим, доволі звичною є практика участі у президентських виборах позапартійних кандидатів.

Кандидат на президентську посаду може висуватися групою виборців, політичними партіями, виборчими об'єднаннями та блоками. Реєстрація кандидата відбувається шляхом збору відповідної кількості підписів або виборчої грошової застави.

Сучасна світова практика сформувала два типи виборів президента – прямі та непрямі. Прямі, як правило, проходять у вигляді загальних виборів (Австрія, Франція, Ірландія, Польща), рідше – у формі референдумів, як це притаманно для Сирії та Єгипту. Непрямі вибори проводяться парламентом (Латвія, Словаччина, Угорщина), парламентом та іншими представницькими органами (ФРН, Італія, Швейцарія), колегі-

єю виборщиків (США, Фінляндія до 1994 р.). Обрання президента безпосередньо виборцями характерно, головним чином, для країн з президентською та змішаною формою правління за винятком США та Індонезії. Обрання президента у парламенті характерне, як правило, для парламентських республік. Тобто, як стверджує вітчизняний дослідник А. Романюк процедура висунення та обрання корелюється з формою правління [12]. Вибори президента відбуваються за мажоритарним типом виборчої системи абсолютної (Франція, Польща, Румунія, Фінляндія) або відносної (США) більшості. У першому випадку, якщо жоден із кандидатів не набрав більше половини голосів виборців, відбувається другий тур, в якому переможець визначається простою більшістю. Для першого туру виборів зазвичай потрібна кваліфікована або абсолютна більшість голосів. У наступних турах вимоги, як правило, знижуються, а з огляду на партійну розпорошеність парламенту, їх може бути кілька.

Отже, президентура корелюється з інститутом глави держави з республіканською формою правління. У правових концептах інститут президентства розглядається, насамперед, як сукупність конституційно-правових норм, що обумовлюють формування та діяльність глави держави. У політичній науці ця інституція ототожнюється з владними повноваженнями президента, які він здійснює з огляду на конституційно-правові норми та власне трактування конституції. У сучасних політичних системах президентство є доволі поширеним явищем, а його специфіка та впливовість пов'язані із низкою факторів – формою державного правління, типом політичного режиму, домінуючими політичними традиціями тощо. Функціональна діяльність глави держави відбувається в руслі реалізації його повноважень. У президентських моделях президент володіє значним обсягом повноважень, насамперед, у виконавчій сфері, натомість у парламентських республіках, за умов нормального, а не надзвичайного функціонування політичного процесу, він виступає номінальним главою держави. У напівпрезидентських різновидах президент володіє меншим обсягом повноважень як у президентській республіці, але значно більшим, ніж у парламентській. Попри закріплені за ним статус глави держави він зберігає свій вплив на виконавчу владу, яка, у свою чергу, відповідальна перед парламентом. У недемократичних або транзитивних політичних режимах президентура функціонує на тлі широкого використання неформальних практик, а це зміцнює позиції глави держави у владній системі стримувань і противаг, перетворює його у домінуючого політичного актора. У сучасних державах з інститутом президентства вироблені та конституційно закріплені норми, що регулюють весь комплекс питань, пов'язаних із правовим статусом глави держави та процедурними механізмами і вимогами щодо його обрання, усунення або заміщення з поста.

Література

1. Бельский К.С. О функциях исполнительной власти / К.С. Бельский // Государство и право. – 1997. – №3. – С. 14-21.
2. Зазнаев О.И. Классификация президентской и полупрезидентской систем / О.И. Зазнаев // Динамика политических систем и международных отношений / науч. ред. М.Х. Фарушкин; редкол.: Я.Я. Гришин [и др.]. – Казань, 2006. – Вып. 1. – С. 86-210.
3. Ковриженко Д. Институт вето: зарубіжний досвід, національне законодавство і практика, пропозиції / Д. Ковриженко. – К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2009. – 60 с.
4. Кохановський В.В. Інститут президентства та строк його повноважень в Україні та інших країнах світу: порівняльно-правовий аналіз / В.В. Кохановський. – Юридичний вісник. – №2(23). – 2012. – С. 46-50.
5. Кулик Ю. Місце та роль інституту президентства в політичній системі суспільства [Електронний ресурс] / Ю. Кулик // Український науковий журнал Освіта регіону. – 2010. – №3. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/279>.
6. Макаров Г.В. Нормотворча діяльність глави держави: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / Г.В. Макаров // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1 (10). – С. 5-13.
7. Малкіна Г.М. Інститут контрасигнатури у системі способів реалізації політичної відповідальності: світовий та український досвід / Г.М. Малкіна // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: наук. вісн.: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. АН. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 36. – С. 342-347.
8. Малкіна Г. Політична відповідальність глави держави / Г. Малкіна // Політичний менеджмент. – 2008. – №2. – С. 42-50.
9. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // Политические исследования. – 2002. – №2. – С. 15-23.
10. Москалюк М.Ф. Інститут президентства пострадянських країн: особливості становлення та функціонування / М.Ф. Москалюк // Інститут Президента України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – 2014. – С. 209-214.
11. Паречина С.Г. Институт президентства: история и современность / С.Г. Паречина / Под. общ. ред. Е.В. Матусевича. – Мн.: ИСПИ, 2003. – 163 с.
12. Романюк А. Порівняльний аналіз інституту президентства в країнах центрально-східної Європи [Електронний ресурс] / А. Романюк // Освіта регіону. – 2012. – №4. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/847>.

13. Рябов С.Г. Політологія: Словник термінів і понять / С.Г. Рябов. – К.: Тандем, 1996. – 192 с.
14. Сахаров Н. Институт президентства в современном мире / Н. Сахаров. – М.: Юридическая література, 1994. – 176 с.
15. Синельник Р.В. Дискреційні повноваження Президента України в контексті проведення конституційної реформи / Р.В. Синельник // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – №1. – С. 62-68.
16. Старків І.М. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі] [Електронний ресурс] / І.М. Старків // Форум права. – 2012. – №4. – С. 859-864. – Режим доступу: file:///G:/FP_index.htm_2012_4_142.pdf
17. Сухонос В.В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія / В.В. Сухонос. – Суми: ДВНЗ“УАБС НБУ“, 2011. – 339с..
18. Тхаркахо М.А. Зарождение и развитие института президентской власти в зарубежных странах [Електронний ресурс] / М.М. Тхаркахо // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2007. – Режим доступу: http://vestnik.adygnet.ru/files/2007.2/486/tkharkhako_2007_2.pdf.
19. Чабанна М. Оцінка корупції як неформального політичного інституту та індексування ідентичності політичного режиму: кореляційний аналіз / М. Чабанна // Наукові записки ШІЕНД імені Івана Кураса НАН України. – Вип. 3(65). – 2013. – С. 229-258.
20. Чобану М. Роль інституту президента в організації державної влади: світовий досвід і Україна / М. Чобану // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 1(16). – С. 71-79.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18. 04. 2018 р.

Рекомендовано до друку д. політ. н., професором Климончуком В. Й., д. політ. н., професором Лазаровичем М. В. (Тернопіль)

**INSTITUTE OF PRESIDENCY IN MODERN POLITICAL SYSTEMS:
CONSTITUTIONAL, LEGAL, STATUS-ROLE
AND POWER-FUNCTIONAL CHARACTERISTICS**

M. F. Moskaliuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenka Str., 57;
ph. +38 (067) 907 94 56; e-mail: Moskaljuk62@ukr.net*

The article examines the constitutional-legal, status-role and power-functional characteristics of the institute of presidency. Particular attention is paid to the political analysis of the role and place of the presidency in con-

temporary political systems. The influence of the dominant factors on the specificity of the presidency institution in the context of its positioning in the power system of checks and balances was described. A comparative analysis of the political and legal norms of responsibility / irresponsibility of the president and procedural mechanisms of elimination and replacement of him from the post of the head of state were done. The election procedure and the basic requirements for the candidature for the president in the modern political practice were determined.

Key words: *institute of presidency, president, head of state, presidency, political system, form of government, presidential republic, parliamentary republic, semi-presidential republic.*